

Міністерство освіти і науки України
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Кафедра історії стародавнього світу та середніх віків
Одеський археологічний музей
Національної академії наук України
Відділ археології Північно-Західного Причорномор'я
Інституту археології Національної академії наук України
Державний архів Одеської області
Грецький фонд культури (Одеса)

СТАРОДАВНЄ ПРИЧОРНОМОР'Я

Випуск XI

Одеса
ОНУ
2016

УДК 9(4-11)"632/1789"
ББК 63.3(4,5)2/5
С773

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
історичного факультету ОНУ імені І. І. Мечникова.
Протокол № 5 від 17 лютого 2016 р.

Стародавнє Причорномор'я. Випуск XI / Голов. ред. І. В. Немченко. –
Одеса: Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
2016. – 610 с.

Збірка «Стародавнє Причорномор'я» складена на основі матеріалів XI читань пам'яті професора П. Й. Каришківського, міжнародної конференції, яка відбулась в ОНУ імені І. І. Мечникова 11–13 березня 2016 р. Випуск містить статті з проблем нумізматики, історії та археології Північного Причорномор'я, античної та середньовічної історії, візантинознавства, історії Європи раннього модерного часу, історіографії тощо. I–X випуски збірки виходили під назвою «Древнее Причерноморье».

Рецензенти:

Бруяко І. В. – д.і.н., директор Одеського археологічного музею НАНУ;
Довгополова О. А. – д.ф.н., професор кафедри філософії природничих факультетів ОНУ імені І. І. Мечникова.

Редакційна колегія:

Немченко І. В. – к.і.н., зав. кафедри історії стародавнього світу та середніх віків ОНУ імені І. І. Мечникова, головний редактор;
Дьомін О. Б. – д.і.н., зав. кафедри нової та новітньої історії ОНУ імені І. І. Мечникова;
Дзиговський О. М. – д.і.н., професор кафедри археології та етнології України ОНУ імені І. І. Мечникова;
Кушнір В. Г. – д.і.н., декан історичного факультету ОНУ імені І. І. Мечникова;
Луговий О. М. – к.і.н., доцент кафедри історії стародавнього світу та середніх віків ОНУ імені І. І. Мечникова, зам. головного редактора;
Булатович С. А. – к.і.н., доцент;
Охотніков С. Б. – к.і.н., зам. директора Одеського археологічного музею НАНУ;
Руссов М. Д. – доктор хабілітат історії, професор Вищої антропологічної школи (Кишинів, Молдова);
Самойлова Т. Л. – к.і.н., зав. Відділом археології Північно-Західного Причорномор'я Інституту археології НАНУ;
Сминтина О. В. – д.і.н., зав. кафедри археології та етнології України ОНУ імені І. І. Мечникова;
Сорочан С. Б. – д.і.н., зав. кафедри історії стародавнього світу та середніх віків Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

ISBN 978-617-689-159-8

© Колектив авторів, 2016

© Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2016

- ¹⁰ Рубан В.В. Указ. соч. – С.39.
- ¹¹ Николаев Н.И. Просопография Ольвии ... С.242–244.
- ¹² Крапивина В.В., Диатроптов П.Д. Надпись наместника Митридата VI Евпатора из Ольвии // ВДИ. – 2005. – № 1. – С.67–73.
- ¹³ Николаев Н.И. О датировке ольвийского декрета IosPE. I². 34 в честь Никерата Папиева // Археологія і давня історія України. OLBIO. In memoriam V.V. Krapivina. – 2015. – 14 (I). – С.137–146; Bull. – 2015.
- ¹⁴ Виноградов Ю.Г. Политическая история Ольвийского полиса VII-I вв. до н.э. – М., 1989. – С.184–185.
- ¹⁵ Николаев Н.И. О датировке ольвийского декрета... С.139. Исследование не претендует на полноту лингвистической компоненты.
- ¹⁶ Иванчик А.И. Стефан, сын Александра из Смирны: Ольвия и ее эвергет второй половины II в. до н.э. // НЭ. – Вып. 18. – М., 2011. – С.15–38; Николаев Н.И. Ольвия и Митридат: новый исторический источник // Историчний архів. – 2013. №10. – С.166–173.
- ¹⁷ Виноградов Ю.Г. Политическая история Ольвийского полиса... – С.255–256.
- ¹⁸ Виноградов Ю.Г. Митридат Евпатор и Ольвия // ДП. – 1998. – С.42–45; Николаев Н.И. Ольвия и Митридат... – С.166–173.
- ¹⁹ Николаев Н.И. Просопография Ольвии ... С.242.
- ²⁰ Крапивина В.В., Диатроптов П.Д. Надпись наместника Митридата ... – С.67.
- ²¹ Габелко О.Л. О летоисчислении на Боспоре в правление Митридата VI Евпатора // Древности Боспора. – Вып. 10. – М, 2006. – С.136.

О. В. Одрін (Київ)

З ІСТОРІЇ ГРЕЦЬКО-СКІФСЬКИХ ТОРГОВЕЛЬНИХ ВІДНОСИН: ТОРГІВЛЯ ХУДОБОЮ. АРХЕОЗОЛОГІЧНІ ДАНІ ТА ЕТНОГРАФІЧНІ ПАРАЛЕЛІ

Історія грецько-скіфських (і загалом грецько-варварських) взаємовідносин реконструюється головню на базі археологічних джерел¹. Чи не найбільшою мірою це стосується грецько-скіфської торгівлі – однієї з найголовніших складових цих відносин. На базі даних археології дослідники намагаються встановити асортимент товарів, яким торгували обидві сторони, об'єми торгівлі і, нехай опосередковано, визначити вагу «варварського» торгівельного напрямку в економіці античних держав Надчорномор'я². При цьому, хоча вчені добре усвідомлюють принципovu неповноту археологічної інформації, вони часто не поспішають залучати дані суміжних дисциплін, зокрема порівняльної етнографії. Між тим низка науковців успішно продемонструвала продуктивність використання

етнографічної інформації при дослідженні питань соціальної, економічної та політичної історії Скіфії³.

Очевидно, що, залучивши порівняльно-історичні чи етнографічні дані, які стосуються пізніших історичних епох або інших ділянок Степу, можна проєціювати отриману інформацію на взаємини між скіфами та їх грецькими сусідами і, якщо не вирішити, то принаймні поставити низку питань, важливих для історії цих взаємин. Одним із найважливіших з-поміж них є встановлення асортименту товарів, які складали основу грецько-скіфської торгівлі. Оцінюючи її масштаби та значення, слід мати на увазі, що господарство номадів за своєю природою не може бути автаркічним⁴, оскільки цілий ряд життєво важливих товарів, таких як продукти харчування (перш за все – зерно), тканини та вироби з металів кочовики повністю або частково отримували ззовні⁵. Цілком очевидно, що більшість із таких товарів погано, або й зовсім ніяк не фіксуються археологічно.

Ще більшою мірою останнє стосується скіфського експорту, який археологи не фіксують зовсім. Певну інформацію про його склад можна знайти в античних джерелах, які, щоправда, відносяться до пізнішого часу⁶: до основних категорій товарів, що постачалися номадами, Страбон відносить рабів та тваринницьку продукцію, таку як шкіри. Це добре кореспондується з етнографічними даними, які до згаданих двох статей додають ще одну, чи не найважливішу – худобу. Саме розгляду останньої статті скіфського експорту і присвячено цю розвідку.

Попри брак археологічних даних, аналіз писемних джерел та етнографічних матеріалів, як вже було сказано вище, дозволяє стверджувати, що саме жива худоба тримала першість серед експорту кочовиків, лише в окремих випадках поступаючись місцем «живому товару». Прикладів можна навести дуже багато, причому майже з усіх областей Великого степу і в усі історичні епохи.

Так, у VIII ст. уйгури масово постачали коней до Китаю, причому разові поставки сягали тисяч голів⁷. Майже тисячу років по тому, і вже в зовсім іншій частині Євразійського степу, ногаї так само постачали коней сусідній імперії, цього разу – Російській⁸. І знов-таки масштаби цієї торгівлі були дуже значними⁹. Окрім коней, ногаї торгували, нехай і у менших масштабах, вівцями та великою рогатою худобою¹⁰.

Пізніше, вже після загибелі Мангитського юрту, масові поставки худоби в Росію здійснювали казахи¹¹. При цьому, так само, як і у випадку з уйгурами та ногаями, основним експортним товаром кочовиків були коні¹². Крім них, казахи також продавали верблюдів,

овець та велику рогату худобу, причому найбільше продавалось овець, а великої рогатої худоби – суттєво менше¹³.

Одначе не варто вважати, що торгівля кіньми завжди і всюди становила головну статтю в експорті худоби кочовиками. Справа в тому, що висока інтенсивність продажу коней до Росії визначалася не потребами тамтешнього господарства, а необхідністю мати достатню кількість кінноти¹⁴. Між іншим, саме через це хунни утримувались від поставок породистих коней до Китаю, аби не посилювати китайську кавалерію, тож китайці були змушені організовувати доставку коней з Центральної Азії¹⁵.

Крім того, видовий склад експортної худоби міг змінюватися у залежності від потреб різних ринків. Так, судячи з даних Джозафата Барбаро з «Подорожі до Тани»¹⁶, ординці постачали до Персії коней (до 4 000 голів в одній партії) та верблюдів, тоді як велику рогату худобу (биків) – до Польщі, Трансильванії та Німеччини, а далі аж до Італії.

Очевидно, що греки Північної Надчорноморщини не мали потреби у настільки масштабних закупівлях коней, як китайці чи росіяни¹⁷, тому наведена вище інформація важлива для нас головним чином як свідчення того, наскільки масштабними могли бути поставки худоби кочовиками на зовнішні ринки.

Єдиною античною державою Надчорномор'я, яка б потенційно могла закупати значну кількість коней для військових потреб, було Боспорське царство, одначе у нашому розпорядженні наразі відсутні будь-які писемні, археологічні чи археозоологічні дані, які могли б підтвердити подібне припущення.

Наведені вище відомості базуються на інформації писемних джерел чи, меншою мірою, на етнографічних даних. Саме вони є найбільш інформативними стосовно структури та об'ємів торгівлі худобою, яка здійснювалась кочовиками. На жаль, якраз доступні нам писемні та етнографічні джерела з історії Надчорномор'я скіфо-античної доби не містять скільки-небудь змістовної інформації про поставки скіфської худоби на ринки античних держав. Натомість наявні у нашому розпорядженні дані археозоології дозволяють доволі впевнено твердити, що такі поставки були, причому доволі масштабні, і що постачались різні види свійської худоби.

При цьому, як не дивно, найменше археозоологія висвітлює саме торгівлю кіньми. Попри очевидну строкатість породного складу коней у грецьких апойкіях Надчорномор'я, там поки що не вдається зафіксувати наявності тварин скіфського походження¹⁸. Втім, через загалом не надто великі вибірки, заперечувати торгівлю кіньми між греками та скіфами поки що передчасно.

Судячи з усього, найбільш інтенсивним був експорт скіфської великої рогатої худоби комолої породи. Багато античних авторів, починаючи принаймні з Геродота¹⁹, згадують комолих скіфських биків. Археозоологи підтвердили існування комолих биків, волів та корів і у грецьких державах Надчорномор'я, логічно пояснивши їх появу там масовими закупівлями у скіфів²⁰. До речі, на думку авторитетного археозоолога О.П. Журавльова, із собою грецькі колоністи привезли крупнішу за скіфську рогату породу великої рогатої худоби, з якою згодом схрестили місцеву комолу²¹. І саме результатом цього схрещування О.П. Журавльов пояснює несподіване збільшення розмірів великої рогатої худоби Ольвійського полісу в класичну епоху²². Аналогічною ольвійській, судячи з усього, була ситуація і на Боспорі. Принаймні на хорі Німфею зустрічалися як комола, так і рогата породи великої рогатої худоби²³.

Важливість цього імпорту для розвитку господарства античних держав Надчорномор'я важко переоцінити. По-перше, саме воли мали бути головною (якщо не єдиною) тягловою силою в польовому землеробстві грецьких поселенців. Від початку заснування нових апойкій на степових берегах Понту елліни зіткнулися із необхідністю освоювати величезні масиви цілинних земель, розорати які, не маючи великої кількості волів, було неможливо.

Відомо, що піднімаючи цілину або розорюючи старі перелоги, українські селяни традиційно використовували упряжки з трьох і навіть чотирьох пар волів²⁴, адже тяглові коні просто фізично не були в силах впоратись із товстим шаром степової повсті. При цьому, звичайно, чим більше пар використовувалось, тим глибшою була оранка і тим якісніше оброблявся ґрунт²⁵. Звісно, якщо випадково не трапиться щаслива епіграфічна знахідка, навряд чи ми зможемо точно встановити, скільки саме пар волів запрягали в одну упряжку грецькі землероби Північної Надчорноморщини, але у рало впрягається щонайменше одна пара. Крім того, добре відомо, що чим примітивніше орне знаряддя, тим більше воно потребує тяглової сили для успішної оранки²⁶. В будь-якому разі цілком очевидно, що не маючи достатньої кількості волів, еллінські поселенці просто фізично були б не в змозі освоїти степові чорноземи та темно-каштанові ґрунти.

По-друге, саме велика рогата худоба була основним джерелом м'яса в раціоні грецьких поселенців, а їх м'ясний раціон був доволі таки багатим²⁷. На Азіатському Боспорі відкрито господарство, спеціалізоване на постачанні м'яса на місцеві ринки²⁸. Очевидно, що подібні господарства мали розташовуватись і в інших освоєних греками районах²⁹.

Зрозуміло, що потреби греків в імпорті худоби не могли бути однаковими в усі періоди їх історії. Можна припускати, що вона була більшою в періоди освоєння або реколонізації хори і меншою – в часи стабільного розвитку.

Цілком вірогідно, що подібною була ситуація і з торгівлею дрібною рогатою худобою. Втім, тут думки археозоологів не збігаються. Свого часу О.П. Журавльов³⁰ вказував на наявність кількох порід овець у Нижньому Побужжі. Однак при цьому він не припускав можливості імпорту греками овець чи кіз, вказуючи на відмінності між грецькими та скіфськими породами³¹ і вважаючи, що овець та кіз (на відміну від корів та биків) греки привезли з собою з метрополії. Натомість О.К. Каспаров, аналізуючи матеріали Березанського поселення, вважаючи, що з самого початку місцеві елліни вирощували власні породи, все ж припускає, що через певний час вони почали імпортувати дрібних за розмірами скіфських овець³². При цьому, на його думку, усі кози, які розводилися місцевими греками, були виключно тубільного, а не привізного походження. Останнє твердження виглядає доволі дивним, адже у грецькому господарстві загалом козівництво було куди більш вагомим, ніж у скіфському. Тому це твердження потребує подальшої перевірки. Більш вірогідним є імпорт скіфських овець, адже вони напевно були набагато краще пристосованими до умов степового клімату Надчорномор'я, ніж власне грецькі, і могли використовуватися для виведення нових, гібридних порід.

Втім, і тут все не так однозначно, адже і у греків вівчарство та пов'язані з ним промисли досягли доволі високого рівня розвитку, зокрема й у Мілеті – метрополії більшості античних апойкій Надчорномор'я³³. Висока якість мілетської овечої вовни та виробів із неї так само була добре відомою в тодішньому грецькому світі. Відомі й знахідки вовни тонкорунних овець у Надчорномор'ї³⁴, але не відомо, чи належала ця вовна вівцям грецького походження, адже і у скіфів існували вівці, подібні до сучасних цигайських, тобто з покращеною вовною³⁵. Чи одержували тонкорунних овець греки від скіфів, чи навпаки – скіфи від греків, чи в обох цих народів тонкорунне вівчарство розвивалось незалежно – на ці питання ми наразі не маємо відповідей.

Лишається сподіватись, що подальші археозоологічні дослідження дозволять знайти відповіді на поставлені вище питання і загалом отримати більш повну та надійну картину скіфо-грецької торгівлі худобою.

Втім, вже зараз можна достатньо впевнено стверджувати наступне:

1. Скіфи постачали на ринки античних держав Надчорномор'я свою худобу, причому як велику, так і дрібну рогату худобу.

2. Обсяги поставок, зважаючи на зміну порідного складу худоби грецьких поселенців, були значними.

3. Значення цих поставок в господарстві, принаймні в окремі періоди історії Ольвії та Боспору, було суттєвим.

Натомість зовсім недослідженим лишається питання можливості поставок у зворотній бік, тобто від греків до скіфів. Однак це – справа майбутніх досліджень, які неможливі без залучення нових, повніших за теперішні, остеологічних матеріалів.

¹ Див. літ.: Марченко К.К. Основные аспекты и результаты изучения греко-варварских контактов и взаимодействий в Северном Причерноморье скифской эпохи // Греки и варвары Северного Причерноморья в скифскую эпоху. – СПб., 2005. – С. 12-26.

² Див., напр.: Крыжицкий С.Д., Русяева А.С., Крапивина В.В., Лейпунская Н.А., Скржинская М.В., Анохин В.А. Ольвия. Античное государство в Северном Причерноморье. – К., 1999 – С. 78-79, 144-149, 218 та ін.

³ Хазанов А. М. Социальная история скифов. – М., 1975; Гаврилюк Н.А. История экономики Степной Скифии VI-III вв. до н.э. – Харьков, 1999. (2-ге, доповнене видання: К., 2013); Виноградов Ю.А. Миграции кочевников Евразии и некоторые особенности исторического развития Боспора Киммерийского // БИ. – Вып. XXII. – Симферополь-Керчь, 2009. – С. 5-90.

⁴ Див.: Хазанов А. М. Кочевники и внешний мир. – Алматы, 2002. – С. 153-173. Приміром, А.І. Першиц, говорячи про господарство бедуїнів Північної Аравії, стверджував, що воно є менш автаркічним і більш товарним за господарство осілих (Першиц А.И. Хозяйство и общественно-политический строй Северной Аравии в XIX – первой трети XX в. – М., 1961– С. 35).

⁵ Див.: Одрин А.В. Греко-скифские торговые отношения: археологические данные и исторические реконструкции // БИ. – Вып. XXX. – Симферополь-Керчь, 2014. – С. 24-38.

⁶ Strabo. XI, II, 3. Втім, навряд чи ситуація у скіфські та сарматські часи відрізнялася скільки-небудь радикально.

⁷ Крадин Н.Н. Кочевники Евразии. – Алматы, 2007. – С. 104-105.

⁸ Трепавлов В.В. История Ногайской Орды. – М., 2002. – С. 527.

⁹ Там само. – С. 528. До того ж у випадку ногаїв не може бути й мови про так звану «примусову торгівлю», яка часом практикувалась на китайському кордоні хуннами, тюркютами та уйгурами, коли номади силою нав'язували осілим неякісний товар.

¹⁰ Там само. – С. 529.

¹¹ Марков Г. Е. Кочевники Азии. – М., 1976. – С. 157.

¹² Там само. – С. 161.

- ¹³ Там само. – С. 167, 168.
- ¹⁴ Трепавлов В.В. Указ.соч. – С. 529.
- ¹⁵ Крадин Н.Н. Империя Хунну. – М., 2001 – С. 118.
- ¹⁶ § 34. Про експорт живої худоби з Золотої Орди див. також: Калан Э. Торгово-экономические связи Улуса Джучи (Золотой Орды) со странами Востока: вторая половина XIII-XIV вв. – Казань, 2012 – С. 104-105.
- ¹⁷ Павел Орозий у своїй «Історії проти язичників» [III, 13, 6] повідомляє про те, що Філіп II Македонський після перемоги над скіфами відправив у Македонію 20 000 прекрасних кобилиць для потреб македонської кінноти. Втім, очевидно, що тут йдеться не про торгівельні операції.
- ¹⁸ Див.: Журавльов О.П. Свійський кінь в Ольвії // Археологія. – 2003.– № 4. – С. 89, 101.
- ¹⁹ IV, 29.
- ²⁰ Журавлев О.П. Животноводство, охота и ландшафтные особенности античного Ольвийского государства (по костным остаткам) // Морфологические особенности позвоночных животных Украины. – К., 1983. – С. 40.
- ²¹ Там само.
- ²² Журавлев О.П. Животноводство и охота в Ольвийском государстве (заметки археозоолога) // Ольвийские древности. – К., 2009. – С. 263.
- ²³ Каспаров А.К. Фаунистические материалы из раскопок Южно-Чурубашского поселения // БИ. – 2003. – Т. 4. – С. 261.
- ²⁴ Павлюк С.П. Традиційне хліборобство України: агротехнічний аспект. – К., 1991. – С. 179.
- ²⁵ Там само – С. 180.
- ²⁶ Там само – С. 176.
- ²⁷ Журавлев О.П. Отрешко В.М. О рационе питания архаического населения Нижнего Побужья // ДП. П чтения памяти проф. П.О. Карышковского. – 1991. – С. 84.
- ²⁸ Каспаров А.К. Скотоводческое хозяйство поселения Волна 1 // Таманская старина. – Вып. 3. – СПб., 2002 – С. 153-162.
- ²⁹ Таке господарство, очевидно, було відкрито і в околицях Ольвії. Див.: Папанова В.А., Ляшко С.М. Ольвийская усадьба IV в. до н.э. // ССПК. – Вып. XV. – Запоріжжя, 2009. – С.100-106.
- ³⁰ Журавльов О.П. Історія фауни і тваринництва Нижнього Побужжя в античний час. / Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – К., 1992.
- ³¹ Журавлев О.П. Животноводство и охота... – С. 263.
- ³² Каспаров А.К. Некоторые замечания о фаунистических остатках из поселения на о. Березань // Материалы Березанской (Нижнебугской) античной археологической экспедиции – Т. 2. – СПб., 2012. – С. 124-125.
- ³³ Див., наприклад: Greaves, A.M. The Land of Ionia: Society and Economy in the Archaic Period. – Malden, 2010 – P. 75-76; Greaves, A.M. Miletos: A History. – L., 2011 – P. 96.
- ³⁴ Ryder, M. L., Hedges J. W. Ancient Scythian Wool from the Crimea // Nature – 242. – P. 480.

---

³⁵ Принаймні, саме такі вівці зображені на пекторалі з Товстої могили (детальніше див.: Гаврилюк Н.А. Указ.соч. – С. 146).

С. Б. Охотников (Одесса)

**ОДЕССА – МОЛДОВА: АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ СВЯЗИ,
СКРЕПЛЕННЫЕ ВЕКАМИ**

Территория Молдовы (Молдавии) на протяжении сотен лет являлась ареной многих ярких исторических событий. Ее границы, меняясь в течение веков, так или иначе включали в себя (или соседствовали) с местностями, где в конце XVIII в. был основан город Одесса. С этих пор культурные связи нового, быстро развивающегося города, Молдовы и других областей, тесно связанных с ней исторически (Валахии, Бессарабии, Трансильвании) стали тесными и разнообразными. Это относится и к таким отраслям науки, как древняя история и археология¹. В конце XVIII – начале XIX вв. эти науки еще только зарождались и ими занимались лишь отдельные представители наиболее образованных слоев общества. Одним из первых среди них следует назвать Ф.П. Де-Волана. Первостроитель Одессы, военный инженер в 1792 г. подготовил капитальный труд, состоящий из двух частей: общей «Карты географической, изображающей область Озу или Эдисан...» и приложения из 16 карт с описанием: «Отчет о географическом и топографическом положении провинции Озу или Эдисан, обычно называемая Очаковской степью и служащей пояснением к картам и планам, снятым по Высочайшему указанию». В этом труде приводятся подробные сведения географического, гидрографического, этнографического характера. Там даются рекомендации не только по освоению территорий от Днестра до Буга, но и осмысление их истории, древнего прошлого, тесно связанного с археологией. Подробно описан и левый берег Днестра в пределах нынешней территории Молдовы². Ф.П. Де-Волан был известен и открытием на берегу Днестра гробницы античного времени, которую сочли тогда погребением римского поэта Овидия. Потом, правда, выяснилось, что это не более чем легенда, но сам факт указывает на знание античных писателей и их сведений о местных территориях. К примеру, митрополит Гавриил (в миру Гр.Гр. Бэнелеску-Бодони, уроженец Бухареста) увлекался древними авторами и знал, что на месте будущей Одессы существовало греческое поселение. Во время управления Екатеринославской и Херсонско-Таврической епархией